

Danguolė Melnikienė

Vilniaus universitetas
Užsienio kalbų institutas
Universiteto g. 5, Vilnius, LT-2734, Lietuva
Tel. +370 5 268 7275
El. paštas dang3@takas.lt
Moksliniai interesai: dvikalbė ir
vienakalbė metaleksikografija, leksikologija

Neringa Dovydaitytė

Vilniaus universitetas
Užsienio kalbų institutas
Universiteto g. 5, Vilnius, LT-2734, Lietuva
Tel. +370 5 268 7275
El. paštas ndovydaityte@yahoo.com
Moksliniai interesai: leksikologija

ISPANŲ KALBOS SKOLINIAI LIETUVIŲ KALBOJE

Kiekviena etninė kalba turi daugiau ar mažiau skolinių, tad jau XX a. pradžioje Hermannas Paulis sukuria pirmąją sistemą, mėginančią juos suklasifikuoti. Nors per pastarąjį šimtmetį buvo nuolatos bandoma surasti geriausių ir aiškiausių skolinių klasifikacijos schemą, nesunku pastebėti, kad pateikiami šių sistemų kriterijai yra labai panašūs ir persipinantys. Dėl to neretai susiduriama su sunkumais, bandant priskirti vieną ar kitą iš svetimos kalbos atėjusį žodį kuriai nors konkrečiai skolinių kategorijai. Ne mažiau neaiškumų kyla dėl skolinius įvardijančių terminų. Antai lietuvių kalboje greta sąvokos „skolinys“, vartojamos ir tokios kaip „svetimžodis“, „svetimybė“, „vertinys“, „barbarizmas“. Viena vertus, šitokia terminų gausa liudija kalbos turtingumą ir jos leksines galimybes bei padeda tiksliau apibūdinti skolinius. Kita vertus, ji įneša nemažai painiavos ir subjektyvumo vertinant lingvistinius reiškinius.

Šiame straipsnyje buvo surinkti dažniausiai lietuvių kalboje vartojami ispanų kalbos skoliniai (ispanizmai) ir, juos susisteminus ir suklasifikavus į skirtingas grupes, sudarytas jų sąvadas. Darbe taip pat buvo aptarta gausi terminija, vartojama šiuolaikinėje lietuvių kalboje svetimos kilmės žodžiams apibūdinti, bei pagrįsta nuostata, kodėl straipsnyje buvo pasirinktas „skolinio“ terminas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: skoliniai ir jų klasifikacija, ispanizmų sąvadas.

1. Įžanginės pastabos

Anot vieno žymiausių šiuolaikinių leksikografų Alaino Rey'aus, tų bruožų, apie kuriuos galėtų svajoti kiekviena kalba, nėra daug. Tobula kalba turėtų būti „aiški, suprantama ir, pasak biologinės metaforos, nesiliaujanti keistis, išlikti gyva ir sveika“ (Rey 2007, p. 29). Bet kas slypi už posakio „sveika kalba“? Ar jos gyvybingumas iš tiesų tapatus gebėjimui „apsisaugoti nuo visko, kas svetima, užsidaryti burbulė, užsibarikaduoti“ (Rey 2007, p. 29)? O gal atvirkščiai, kalbos priedermė – būti „nepaliaujamų inovacijų lauku, po kuriuo – nepajudinamas pagrindas“ (Dantier 2003, <http://classiques.uqac.ca>)?

Šie klausimai neišvengiamai iškyla šiuolaikinėje globalizacijos epochoje, kai prabyla ma apie vidines ar išorines grėsmes vienai ar kitai kalbai, jos išlikimo perspektyvas. Ypač jautriai į juos reaguojama nedidelėse kalbinėse bendruomenėse, kurių įtaka pasauliniam

kontekstui nėra didelė. Lietuvių kalba – jos vartotojų skaičius šiandien vos keturi milijonai – nėra išimtis.

Skoliniai – iš svetur atėję žodžiai – dažniausiai yra įvardijami kaip svarbiausia iš išorinių grėsmių, galinčių stipriai pakenkti, o kartais net visiškai sugriauti leksinę vienos ar kitos kalbos pusiausvyrą. Tačiau skoliniai, kurie turbūt yra vienas iš svarbiausių naujažodžių atsiradimo šaltinių, liudija „apie kalbos fiziologiją, o ne apie jos patologiją ar lingvistinę keistenybę“ (De Mauro 2006, p. 99). Juk „visiškai normalu, jei vienos kalbos žodžiai skatina kitos lingvistinės sistemos dinamiškumą, taip prisidėdami prie jos kalbinių išteklių“ (Pruvost 2009).

Šiuo metu itin spartėjant informacinių technologijų plėtrai ir vykstant globalizacijos procesui, nuo XX a. antrosios pusės iki šių dienų visose kalbose pasireiškia bendra tendencija – gausiai skolinamasi iš anglų kalbos. Tačiau į lietuvių kalbą nauji žodžiai, terminai ateina ir iš „egzotiškesnių“, pavyzdžiui, romanų kalbų: prancūzų, italų, ispanų. Nors Lietuvoje skolinimosi reiškiniu yra nemažai domėtasi¹, ligi šiol didesnio lingvistų dėmesio susilaukė tik vienos romanų – italų – kalbos skoliniai: Stefano Lanza daktaro disertacijoje „*Italų kilmės žodžiai (italizmai) ir jų adaptacija lietuvių kalboje*“ (2009) pateikė įdomių ir išsamių jų tyrimų. Nors ispanų kalbos įtaka lietuvių kalbai taip pat yra pastebima, specialių tyrinėjimų šia tema skelbta nebuvo. Pavieniai ispaniški skoliniai aptariami skirtinguose moksliniuose šaltiniuose, tačiau iki šiol trūksta sistemingos jų apžvalgos ir aprašymo.

Taigi *tyrimo objektu* pasirinkti dažniausiai lietuvių kalboje randami ispaniški skoliniai, esantys dviejuose tarptautinių žodžių žodynuose, *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* bei Vytauto Didžiojo universiteto tekстыne, šiame straipsnyje bus apžvelgti jų vartosenos ypatumai lietuvių kalboje, jie suklasifikuoti pagal vartojimo sritį ir pateikiamas jų sąvadas.

Prieš imantis ispaniškų skolinių analizės, bus trumpai aptarti diachroniniai lietuvių kalbos sluoksniai ir skolintinės leksikos klasifikacija bei terminai lietuvių kalboje.

2. Lietuvių kalbos leksikos diachroniniai klodai

XIX a. vokiečių lingvistas Ferdinandas Neselmannas sukuria terminą *baltai*, norėdamas apibūdinti indoeuropiečių kalbas, vartojamas ar vartotas rytinėse Baltijos jūros pakrantėse: gyvąsias – lietuvių ir latvių – bei mirusias – prūsų, kuršių, jotvingių, sėlių ir galindų. Tame amžiuje atlikta genetinė kalbų analizė, besiremianti garsų kitimais, atskleidė fonetinį sanskrito ir lietuvių kalbos panašumą ir net leido pavadinti ją seniausią iš gyvųjų indoeuropiečių kalbų. „Ši genetinė garsų istorija yra kaip biologijos mokslas: DNR grandinės atradimas panašus į garsų grandinės rekonstravimą... Kadangi bėgant amžiams lietuvių kalbos DNR grandinės tik truputį pakitusios, ji yra laikoma archaiška kalba“ (Subačius 2003, p. 24).

Diachroniškai seniausias lietuvių kalbos sluoksnis yra išlikęs iš indoeuropiečių prokalbės. Kiti du svarbūs sluoksniai yra sudaryti iš bendrų baltų bei baltų ir slavų kalboms

¹ Rudaitienė, V., Vitkauskas, V., 1998. *Vakarų kalbų naujieji skoliniai*. Vilnius: Enciklopedija.

Urbutis, V., 1978. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslas.

Vaicekauskienė, L., 2007. *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai. Kalbos politika ir vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

leksemų. Tačiau lietuvių kalba, kaip bet kuri kita, „bėgant amžiams patyrė stipresnį ar silpnesnį kaimyninių kalbų poveikį, dėl kurio joje atsirado svetimos kilmės žodžių“ (Ni-klas-Salminen 1997, p. 49).

Įvairiose kalbose kiekybinis savų ir skolintų žodžių santykis nėra vienodas, jis priklauso ne tiek nuo lingvistinių aplinkybių, kiek nuo konkrečios tautos istorinių gyvenimo sąlygų, taip pat nuo šalies ekonominio, politinio, socialinio, kultūrinio bendravimo su kitomis šalimis. Nustatyti tikslų savųjų žodžių ir skolintinės leksikos kiekinį santykį yra itin sunku, nes nėra įmanoma apskritai nustatyti, kiek kalboje yra žodžių. Vis dėlto kartais bandoma nurodyti apytikrius skaičius: pavyzdžiui, Vincas Urbutis, remdamasis 1954 m. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ duomenimis, manė, kad savieji žodžiai sudaro apie keturis penktadalius visos lietuvių kalbos leksikos (Urbutis 1978).

Pirmieji – rytų slavų – skoliniai į lietuvių kalbą tiesiogiai pateko jau IX–X a. Jų įtaka išlieka stipri XIII a., kai rusėnų (senoji baltarusių) kalba buvo oficialiąja LDK kalba. Abiejų Tautų Respublikos laikotarpiu (1569–1795) lietuvių kalboje sparčiai plinta vakarų slavų skoliniai – polonizmai. Netiesiogiai, o per šalį tarpininkę – Rytų Prūsiją (Mažąją Lietuvą) – tuo pačiu laikmečiu ją veikia germanizmai. Itin daug rusų kalbos skolinių lietuvių kalboje pasirodo carinės (1795–1914) ir sovietinės okupacijos metais. Palaipsniui lietuvių kalboje atsiranda ir kitų užsienio kalbų (ugro-finų, jau minėtųjų romanų) leksemų. Galiausiai, XX a. pabaigoje ir XXI a. pradžioje „didžiąja skolinioja“, be abejo, tampa anglų kalba.

3. Skolintinės leksikos klasifikacija

Besivystant kalbos mokslui, stengiamasi apibrėžti, suklasifikuoti ir susisteminti skolintinės leksikos žodžius. Jau XX a. pradžioje Hermannas Paulis pateikia vieną pirmųjų klasifikacijų, tačiau jos nuolat yra keičiamos. Šiandien skolintinė leksika yra klasifikuojama į daugelį grupių pagal, pasak Loretos Vaicekauskienės, „skirtingus, neretai vienas su kitu susipinančius kriterijus“ (Vaicekauskienė 2007, p. 17). Šiame straipsnyje minimos tik tos klasifikacijų išskiriamos skolinių grupės, kurios yra svarbios šiam tyrimui.

Kaip teigia L. Vaicekauskienė ir S. Lanza, **pagal prisitaikymo laipsnį** yra skiriami *adaptuotieji* (kai forma yra vienaip ar kitaip pakeičiama) ir *neadaptuotieji* (kai forma išlieka nepakitusi) žodžiai – lingvistinėje literatūroje prisitaikymo laipsniui apibūdinti sinonimiškai vartojamos sąvokos *adaptavimasis*, *asimiliavimasis* ir *integravimasis* (Vaicekauskienė 2007, p. 18). Kuo senesnis ir kuo plačiau vartojamas žodis, tuo jis bus labiau prisitaikęs prie kalbos fonologinės, morfologinės ir semantinės sistemos. Adaptuotieji skoliniai visiškai integruojasi į kalbą ir jos vartotojų yra suvokiami kaip savi žodžiai. Lietuvių kalboje tokie žodžiai būtų *grybas*, *rūta*, *slyva*, *šalikas* ir kt. O naujai atsiradę, mažiau vartojami žodžiai, sunkiai arba ir visiškai nepritampa kalboje, juntamas jų savotiškas svetimumas, tai neadaptuotieji skoliniai. Lietuvių kalboje tai būtų *allegro*, *foje*, *fiesta*, *siesta* ir kt.

Pagal skolinimosi laiką yra skiriami *naujieji* ir *senieji* skoliniai. Tokį skirstymą renka Vida Rudaitienė, Vytautas Vitkauskas ir L. Vaicekauskienė. Iš esmės šis skyrimas sutampa su anksčiau minėtu klasifikavimu – pagal prisitaikymo laipsnį. Kai kurių autorių klasifikacijose senieji skoliniai patenka į savų žodžių grupę, o naujieji priskiriami prie įvairių

naujažodžių. Vis dėlto senaisiais skoliniais turėtų būti laikomos tos leksemos, kurios jau yra prigijusios ir ilgą laiką vartojamos kalboje. Naujaisiais – neseniai atėję į kalbą, nedaugelio vartojami ir dar neįtraukti į žodynus skoliniai. Skirstant skolinius pagal šią kategoriją, būtina nusistatyti tam tikrą laiko ribą, o tai kartais gali būti sudėtinga. Kalbant apie lietuvių kalbos skolinius, ta riba galėtų būti atkurtos Nepriklausomybės metai – 1990 metai, nors „daugelyje dabartinių tyrimų pačių naujųjų anglybių, arba anglicizmų atėjimo pradžia laikoma paskutinio praėjusio amžiaus dešimtmečio pirmoji pusė, kai itin paspartėjo informacijos technologijų plėtra“ (Vaicekauskienė 2007, p. 19).

Normos požiūriu skiriami *teiktini* ir *neteiktini* skoliniai. Tačiau čia itin svarbu yra skirti du procesus: pasiskolinto žodžio pritapimą kalboje ir tai, ar žodis yra sudarytas pagal tos kalbos taisykles (Ginzburg 1979). Teiktinieji – tie skoliniai, kurie jau yra seniai atėję bei vartojami ir visiškai prigiję kalboje, arba tie, kurie sudaryti taisyklingai, kai kurių autorių net priskiriami saviesiems žodžiams. Neteiktinieji – tai tie skoliniai, kurie dėl savo darybos ar raiškos yra jaučiami kaip tam tikri svetimkūniai. Tai įvairūs barbarizmai, svetimybės, vertalai, hibridai, semantizmai: *biškis, rokuoti, sviestas, zovada* ir kt., kurie kartais galėtų būti toleruojami grožinėje literatūroje, raiškioje šnekamojoje kalboje, patarlėse, priežodžiuose.

Pagal paplitimą kitose kalbose yra skiriami *netarptautiniai* (*paprastieji*) ir *tarptautiniai* (*internacionalizmai* (lot. *inter* „tarp“ + *natio* „tauta“)) žodžiai. Netarptautiniai skoliniai yra paplitę tik vienoje kurioje nors kalboje, o tarptautiniai – daugelyje kalbų. Prie tokių leksemų dažniausiai priskirtini įvairūs terminai: *atomas* (angl. *atom*, pranc. *atome*, isp. *átomo*), *politika* (angl. *politics*, pranc. *politique*, isp. *política*), *universitetas* (angl. *university*, pranc. *université*, isp. *universidad*) (Vaicekauskienė 2007, p. 20).

Pagal skolinimosi būdą yra skiriami *tiesioginiai* ir *netiesioginiai* skoliniai. Tiesioginiais vadinami tie skoliniai, kurie yra tiesiogiai pasiskolinti iš kitos kalbos, o netiesioginiais – skoliniai, atėję per kalbas tarpininkes. Kalbant apie šią skolinių grupę, lietuvių kalbotyroje kartais randama raginimų skolinius tapatinti tik su ta kalba, iš kurios tiesiogiai jie yra paimti. Anot Aldono Pupkio, „kilmė kartais esti nevienoda – skolinančios kalbos juos gali būti pačios pasiskolinusios iš kitų kalbų; mums, pasiskolinus žodį, svarbu tik tai, iš kurios kalbos tiesiai esame jį pasiėmę“ (Pupkis 2005, p. 250).

Pagal kilmę skirstant skolinius yra nustatomas skolinimosi šaltinis. Pagal tai, iš kokios kalbos ar giminių kalbų grupės skolinai yra perimti, yra skiriami anglizmai, lotynizmai, rusizmai, germanizmai, italizmai, ispanizmai ir kt. Tačiau skolinimosi šaltinis ne visada sutampa su tikrąją žodžio kilmę, nes yra skolinamasi tiesiogiai ir per kalbą tarpininkę. Žodžio etimologiją ir skolinimosi šaltinį reikėtų atskirti, tačiau tai ne visada įmanoma (Vaicekauskienė 2007, p. 19).

Pagal vartojimo sritį yra skiriami *centrinės* ir *periferinės vartosenos* skoliniai. Pirmieji vartojami daugelio kalbos vartotojų ir jiems gerai žinomi, o antrieji vartojami tik kurioje nors siauroje srityje. Ši klasifikacija literatūroje gana reta, tačiau skolinių norminimui ji aktuali (Vaicekauskienė 2007, p. 20).

4. Skolintinės leksikos terminai

Tyrinėjant skolintinę leksiką lietuvių kalboje, negali nestebinti ją įvardinančios terminijos gausa. Ten, kur Vakarų Europos kalbose paprastai išverčiama su viena leksema (angl. *borrowing*, pranc. *emprunt*, it. *prestito*, isp. *préstamo*), lietuvių vartojamos tokios sąvokos kaip *skolinys*, *svetimybė*, *svetimžodis*, *skolinys*, *vertinys* (*kalkė*). Pasak L. Vaicekauskienės, terminų įvairovė ir skirtingos apibrėžtys turbūt atsiranda dėl pernelyg plačiai ar siaurai suprantamo objekto, tačiau kaip didžiausią trūkumą autorė įvardija skolinimosi proceso ir jo rezultato aiškaus atskyrimo nebuvimą (žr. Vaicekauskienė 2007, p. 21). Apžvelgus įvairių autorių pateiktus terminų įvardijimus, toliau pateikiamos skolintinės leksikos terminų apibrėžtys.

Svetimybė. Šis terminas dažniausiai kodifikuojamas neigiamai ir dažnai yra vartojamas kaip *barbarizmo* (gr. *bárbaros* klaidingas, negraikiškas žodis) arba žodžio parazito (Rudaitienė, Vitkauskas 1998, p. 11) sinonimas, dar įvardijamas kaip *neteiktinasis skolinys*. Dėl savo reikšmės ar struktūros tokiems žodžiams ypač keblu prisitaikyti kalboje ir dėl to juos vartojant dar jaučiamas kitos kalbos svetimumas. Pats terminas yra sukonstruotas su neigiamą reikšmę žodžiui suteikiančia priesaga -ybė/-ynė (žr. šlykštyinė, bjaurybė, klampynė ir kt.). Kaip teigia L. Vaicekauskienė, „lietuvių kalbotyroje svetimybės sąvoka taip pat turi norminamąjį atspalvį ir daugiausia yra vartojama kalbos kultūros darbuose“ (Vaicekauskienė 2007, p. 18).

Svetimžodis. Tai palyginti neutrali sąvoka, ji veikiau nurodo patį skolinimosi procesą, o ne jo rezultatą. Kaip ir svetimybės, svetimžodžio prisitaikymo situacija kalboje taip pat keblė. Juntamą svetimumą parodo ne tik jų grafinis išskyrimas tekste, bet ir tai, kad svetimžodžiai dažnai yra tarptautiniai žodžiai. Nors svetimžodis jau savaime reiškia naujesnį žodį, L. Vaicekauskienė atskirai apibrėžia naujojo svetimžodžio sąvoką: „Naujasis svetimžodis – tai svetimos kilmės, autentiškos ar sulietuvintos rašybos bei morfologijos žodis, žodžio dėmuo, pastovios reikšmės junginys, žodžio trumpinys ar raidinė santrumpa, taip pat naujai pasiskolintas tolimesnės naujos reikšmės žodis, atėjęs į lietuvių kalbą ne anksčiau kaip 1985 m. ir vartotas lietuviškoje spaudoje 1991–1997 m.“ (Vaicekauskienė 2007, p. 31). Autorė pabrėžia kad „svetimžodžio sąvoka ne visiems priimtina, nes gali būti suvokiama plačiau ir apimti visus svetimus žodžius, taip pat ir svetimvardžius – šios nuomonės šalininkai plačiau apibrėžia terminą *skolinys* ir vartoja jį vietoj termino *svetimžodis*“, nors „svetimžodžiai gali būti visiškai gramatiškai adaptavęsi (pavyzdžiui, tarptautiniai žodžiai), tačiau savo statusu kalboje jie paprastai neprilygsta seniesiems skolinams“ (Vaicekauskienė 2007, p. 18).

Skolinys. Tai žodis, pasiskolintas iš kitos kalbos. Nors šis terminas yra pats abstrakčiausias, nuo kitų sąvokų šioji skiriasi tuo, kad nurodo skolinimosi proceso rezultatą – vartojamą žodį, kurio svetimumo, kaip yra teigiama, kalbos vartotojai nebejunta (Vaicekauskienė 2007, p. 22). Tai jau senas, kalboje nusistovėjęs, plačiai vartojamas ir paprastai į žodynus įtrauktas žodis. Patekęs į kitą kalbą, skolinys dažniausiai pasikeičia – jis yra pritaikomas prie tos kalbos fonologinės ir morfologinės sistemos – kai kurios fonemos išmetamos, pridedamos naujos galūnės, tai – adaptuotas žodis (komplimentas, iš isp. *cumplido*, sen-

joras iš isp. *señor*). Vis dėlto skolinys ne visada yra pakeičiamas, žodžiai *fiesta*, *siesta* yra neadaptuoti žodžiai (Lanza 2009, p. 17). Vokiečiai tam turi atskirus terminus: *lehnwörter* (angl. *loanword*, liet. *adaptuotas skolinys*) ir *fremdwörter* (angl. *foreign word*, liet. *neadaptuotas skolinys*), panašius terminus vartoja ir skandinavai.

Vertinys (kalkė). Artimi skoliniais yra leksiniai vertiniai arba kalkės (pranc. *calque*). Tai pamorfemiui iš kitos kalbos išversti žodžiai. Vertiniai yra tarytum hibridai, t. y. verčiant iš kitos kalbos yra atsižvelgiama į tos kalbos struktūrą ir reikšmę, tačiau naudojamos savos kalbos darybos priemonės. Pavyzdžiui, vertinys *išimtis* išverstas iš vokiečių kalbos žodžio *Ausnahme* (vokiškas priešdėlis *Aus-* išverstas *iš-*, o šaknis *nahm-* – *imt-* ir pridėta atitinkama galūnė). Kadangi vertiniai yra tartum tarpinis sluoksnis tarp savųjų žodžių ir skolinių, jų klasifikacija kitokia. Skiriami *adekvatieji* ir *neadekvatieji* vertiniai. Adekvatieji vertiniai savo struktūra ir reikšme atitinka verčiamąjį žodį, o neadekvatiesiems vertiniams priskiriami žodžiai, kurių struktūra ir / ar reikšmė nesutampa arba yra tik iš dalies sutampa (Lanza 2007, p.17).

Netikras skolinys. Tai tokia skolinių kategorija, kuri kol kas dar nėra įtraukiama į skolintinės leksikos aprašymus. L. Vaicekauskienė turbūt pirmoji pavartojo terminą – *pseudoskolinys* – „jie pasidaromi savų kalbos vartotojų pagal svetimų žodžių modelius“, t. y. jie neegzistuoja toje kalboje, iš kurios yra perimama jų forma. Autorė pabrėžia, kad tokių skolinių gausėja dėl anglų kalbos įtakos. Šis reiškinys daugiausia būdingas verslo ir pramogų sritims ir plinta ne tik Europoje, bet ir kitose šalyse. Pseudoskoliniai plinta iš vienos kalbų į kitas, todėl neretai neįmanoma nustatyti jų skolinimosi šaltinio. Tokie yra prancūzų žodžiai *new look*, vokiečių – *shakehands*, japonų – *walkman*, lietuvių *autostopas* ir pan. Lietuvių kalboje terminas *pseudoskolinys* nevartojamas (Vaicekauskienė 2007, p. 19).

5. Lietuvių kalbos ispanizmai

Įvertinus dažniausiai lietuvių kalboje vartojamus terminus, šiame straipsnyje buvo pasirinktas neutraliausias *skolinio* terminas. Jis nurodo galutinį skolinimosi proceso rezultatą – plačiai vartojamą ir į žodynus įtraukiamą žodį. Būtent tokie skoliniai ir yra pateikiami šiame darbe.

Skirtingai nuo sąvokų *lotynizmas*, *italizmas* ir pan., terminas *ispanizmas* lietuvių lingvistinėje literatūroje nebuvo rastas. Iki šiol jis taip pat nėra įtrauktas ir į žodynus. Tai dar kartą patvirtina teiginį, kad mokslškai ispanų kalbos skoliniai dar yra labai mažai tirti. Vis dėlto žodis *ispanizmas* atitinka lietuvių kalbos darybos dėsnius. Žodis susideda iš šaknies, kuri nurodo šalį, iš kurios yra paimtas žodis *ispan-* (kaip *lotyn-* iš *lotynizmas* ar *ital-* iš *italizmas*) ir lietuvių kalbos priesagos *-izmas*. Remiantis tuo, kad sąvoka *italizmas* tarptautinių žodžių žodyne yra apibrėžiama kaip „žodis arba posakis paimtas iš italų kalbos“, analogiškai galima teigti, kad *ispanizmas* galėtų būti įvardijamas kaip „žodis arba posakis paimtas iš ispanų kalbos“.

Tačiau derėtų atkreipti dėmesį, kad nuorodoje „paimtas iš ispanų kalbos“ esama tam tikro kontraversiškumo. Lietuva niekada nepalaikė glaudžių ryšių su Ispanija, todėl

daugelis skolinių į lietuvių kalbą pateko ne tiesiogiai, o per kalbas tarpininkes. Jei remtume kalbininko A. Pupkio skolinių sampratą, pasak kurios, „pasiskolinus žodį, svarbu tik tai, iš kuriuos kalbos tiesiai esame jį pasiėmę“ (Pupkis 2005, p. 250), tuomet daugelio iš tolimesnių kalbų per kalbas tarpininkes atėjusių leksemų kilmė būtų visiškai iškreipta. Tuomet tokius ispaniškus žodžius kaip *fiesta*, *siesta*, *korida* turėtume laikyti polonizmais ar rusizmais! Norint išvengti tokios situacijos, šiame darbe ispanizmais laikomi ir į sąvadą įtraukti visi ispanų kilmės žodžiai, neatsižvelgiant į tai, ar jie į lietuvių kalbą pateko tiesiogiai ar per kalbas tarpininkes, t. y., ar jie tiesioginiai ar netiesioginiai. Nors visi surinkti ispanizmai yra gan plačiai vartojami, ne visi jie yra įtraukti į DLKŽ. Jame pasigendama net minėtųjų *korida*, *fiesta*, *siesta*. Beje, pirmųjų dviejų leksemų nepateikia ir dvidešimties tomų *Lietuvių kalbos žodynas*. Trečioji, *siesta*, LKŽ užfiksuota: žodyne ji apibrėžiama kaip *vaišės* (reikšmė iliustruojama pavyzdžiu iš Juozo Tumo Vaižganto²). Tačiau tokia reikšmė visiškai nesutampa su ispaniškąja: ispanų kalboje šis žodis reiškia tik „poilsį po pietų“!

6. Lietuvių kalbos ispanizmų sąvadas

Lietuvių kalbos ispanizmų sąvadą sudaro 54 žodžiai. Sąvadą sudaro dvi dalys. Pirmojoje dalyje pateikiami žodžiai, kurie yra įtraukti į DLKŽ antraštiną; antrojoje dalyje – lietuvių kalboje vartojami, tačiau į DLKŽ antraštiną nepatekę žodžiai.

Ispanizmų sąvadą sudaro abėcėlės tvarka surūšiuoti žodžiai, prie kiekvieno jų pateikiama tokia informacija:

- 1) ispanų kalbos žodis, iš kurio yra kilęs ispanizmas;
- 2) žodžio reikšmė lietuvių kalboje;
- 3) teminė grupė;
- 4) preliminarį pirmą kartą lietuvių kalbos tekstyne užfiksuoto žodžio pavartojimo data, kuri nesutampa su realia, kur kas ankstesne jo atsiradimo data lietuvių kalboje – tekstynas kuriamas tik nuo 1992 metų;
- 5) ispanizmo pavartojimo skaičius Vytauto Didžiojo universiteto tekstyne.

1 dalis. Į DLKŽ įtraukti žodžiai

Ispanizmas	Ispaniškas šatinis	Reikšmė	Sritis	Tekstyne nuo	Pavartojimai VDU tekstyne
albatròsas	alcatraz	didžiulis ilgasparnis jūrų paukštis (Diomedea)	zoologija	1995	17
albinòsas	albinos	organizmas, kuriam trūksta pigmentų	biologija	1998	15
ančiùvis	anchoa	silkinių šeimos jūrų žuvis, vartojama konservams (Engraulis encrasicolus)	zoologija	-	-

² Abudu kaimynai, atgulusiu po pačiu tankiuoju žalia lapu, toliau varydavo tą pačią siestą, kaip ir pradėję karčemoje.

armadà	armada	didelis laivų, lėktuvų ar tankų junginys	karyba	1991	47
banānas	banano	daugiametis žolinis šiltųjų kraštų augalas, vedantis pailgus miltungus, saldžius vaisius (Musa); jo vaisius	botanika	1995	57
donkichòtas	-	atitrūkęs nuo tikrovės svajotojas, kovojantis su nesamomis ar neįveikiamomis kliūtimis (romano „Išmoningasis hidalgas Don Kichotas iš La Mančos“ herojaus vardas)	kita	1995	10
embárgas	embargo	draudimas eksportuoti ar importuoti	ekono- mika	1995	50
estradà	estrado	1. pakiluma vaidinti, griežti, dainuoti, kalbėti, pakyla; 2. mažųjų formų, pramoginis menas	menai	1995	151
flotilė	flotilla	1. kurio nors vandens baseino vienos valstybės karo laivai; 2. laivų junginys	karyba	1995	45
grandiòzinis	grandio- so	grandiòziškas, didžiulis, didingas	kita	1995	65
hamākas	hamaca	kabamas virvelių tinklas poilsui	tekstilė	1995	17
kakavà	cacao	1. kakavmedžio sėklų (pupelių) išspaudų milteliai; 2. gėrimas iš tų miltelių	botanika	1994	209
kanjònas	cañon	labai gilus ir siauras upės slėnis stačiais šlaitais ir siauru dugnu	geografija	1995	36
karbonātas	carbo- nato	anglies rūgšties druska	chemija	1993	54
kavaliērius	-	1. vyras, kuris asistuoja moteriai draugijoje, šokiuose; 2. nevedęs vyras; vyras, kuris merginasi; 3. asmuo, apdovanotas ordinu	kita	1991	190
kokainas	cocaina	1. iš kokamedžio gaunama medžiaga skausmui raminti; 2. narkotinė medžiaga (Erythroxylon coca)	chemija	1993	116
kokāmedis	coca	1. šiltųjų kraštų krūmas, kurio lapuose yra kokaino	botanika	2006	1
kòkosas	coco	kokosinės palmės vaisius didelis kaulavaisis	botanika	1996	5
kolibris	colibri	labai mažytis, greitas ryškių spalvų Amerikos atogrąžų paukštelis (Trochilix)	zoologija	1994	30
mántija	mantilla	platus ilgas apsiaustas be rankovių	tekstilė	1992	161

marihuanà	mari-guana, marihuana, marijuana	narkotikas, kitaip, hašišas, gaunamas iš tam tikrų kanapių	chemija	1995	116
moskìtas	mosquito	smulkus plaukuotas naktinis dvisparnių būrio atogrąžų vabzdys, kurio patelės čiulpia kraują ir platina tam tikrą karštligę (Phlebotomus)	zoologija	2001	14
mustángas	mestengo	sulaukėjęs prerijų arklis	zoologija	1995	26
nùtrija	nutria	kailinis vandens graužikas (Myocastor coypus)	zoologija	1995	12
pesetà	peso	buvęs piniginis Ispanijos vienetas; tos vertės pinigas	ekonomika	1993	20
piliōrius	pilar	keturkampė arba daugiakampė pastato atrama, stulpas	menai	1993	22
platinà	platina	taurusis blizgus, labai sunkus, kietas, tąsus metalas (Pt)	chemija	1990	325
románsas	romance	1. jausmingas, svajingas eilėraštis, tinkamas dainuoti solo, pritariant instrumentu; 2. daininga instrumentinė pjesė	menai	1994	95
rùmba	rumba	porinis pramoginis iš Meksikos paplitęs šokis; muzika šiam šokiui	menai	1995	30
senjòras	señor	ponas (pagarbus ispaniškas kreipimasis į vyrą)	kita	1994	89
šìlosas	silos, silos	raugintas žaliasis pašaras	chemija	1995	154
tángo	tango	lėtas pramoginis šokis su staigiais stabtelėjimais; to šokio muzika	menai	1991	640
tildė	tilde	transkripcijos ir leksikografijos ženklas (ženklas virš raidės)	lingvistiką	1994	49
tornādas	tornado	Šiaurės Amerikos viesulas	geografija	1997	31

2 dalis. Į DLKŽ neįtraukti žodžiai

Ispanizmas	Ispaniškas šatinis	Reikšmė	Sritis	Tekstyne nuo	Pavartojimai VDU tekstyne
aligatorius	el lagato	krokodilas <i>alligator</i> apie 6 m ilgio	zoologija	1997	8
anakonda	anaconda	Pietų Amerikos nenuodinga gyvatė	zoologija	1990	37
ara	ara	ryškiaspalvės Amerikos papūgos	zoologija	1993	189

avokadas	avocado	laurinių šeimos atogrąžų medis <i>Persea gratissima</i>	botanika	1997	10
fiesta	fiesta	pasilinksminimas, šventė	kita	1994	184
flamenko	flamenco	gyvas ritmingas Pietų Ispanijos šokis	menai	1995	106
kastanjetės	castañetas	mušamasis muzikos instrumentas	menai	1996	5
korida	corrida	žmogaus kova su buliumi arenoje	kita	1995	82
kostumbrizmas	costumb-rismo	XIX a. Ispanijos ir Lotynų Amerikos literatūros ir dailės kryptis	menai		
kreolizmas	criollismo	XIX–XX a. Amerikos ispanų literatūros ir visuomeninė srovė, kuriai būdingas dėmesys savo šalies gyvenimo specifikai	menai		
matadoras	matador	koridos dalyvis suduodantis buliui mirtiną smūgį	kita	1996	55
pasadoblis	paso doble	ispaniškos kilmės greito tempo liaudies šokis	menai	1996	6
pasakalijs	pasacalle	lėto tempo ispanų šokis	menai	1996	14
pesas	peso	buvęs piniginis Ispanijos vienetas	ekonomika	1993	59
ranča	rancho	vienkiemis, sodyba – gyvulininkystės ferma	ūkis	1997	11
rekonkista	recon-quista	Pirėnų pusiasalio krikščionių judėjimas siekiant atsikariauti arabų užgrobtas žemes	istorija	1995	4
selva	selva	drėgnieji pusiaujo visžaliai miškai	geografija	2004	8
siesta	siesta	poilsis karščiausiu dienos metu	kita	1996	18
sombrero	sombrero	plačiakraštė skrybėlė	tekstilė	1996	15
toreadoras	toreador	koridos dalyvis, kuris kaunasi su buliumi	kita	1995	18

7. Ispanizmų klasifikacija

Lietuvių kalbos ispanizmai buvo suskirstyti ir išanalizuoti remiantis tokiais kriterijais: žodžio kalbos dalis, prisitaikymo laipsnis, žodžio reikšmė, vartojimo sritis, vartojimo dažnumas. Apibendrinus gauti tokie rezultatai:

- 1) **kalbos dalis.** Beveik visi ispanizmai yra daiktavardžiai: 53 daiktavardžiai, 1 būdvardis, tai atspindi bendrą skolinių atėjimo į kitas kalbas tendenciją (Niclas-Salminen 2010; Loubier 2011);
- 2) **prisitaikymo laipsnis.** Dauguma ispanizmų yra adaptuotieji, pakeistos formos, prisitaikę prie lietuvių kalbos – 43 žodžiai. Šis polinkis parodo, kad yra stengiamasi išsaugoti lietuvių kalbai būdingus darybos modelius, skolinius pritaikant pagal nusistovėjusias lietuvių kalbos gramatikos taisykles;
- 3) **žodžio reikšmė.** Dauguma ispanų kalbos žodžių turi ne vieną, o keletą reikšmių,

tačiau lietuvių kalboje šie skoliniai vartojami ne visomis, o tik keletu arba dažniausiai tik viena iš **šių reikšmių**. Visi ispanų kalbos skoliniai lietuvių kalboje vartojami tokia pat reikšme kaip ir ispanų kalboje;

- 4) **vartojimo sritis**. Dauguma ispanizmų yra centrinės vartosenos skoliniai, nors pastebėta ir periferinės vartosenos skolinių. Pagal vartojimo sritį ispanizmai yra suskirstyti į temines grupes: biologija (1 žodis), botanika (5), chemija (6), ekonomika (3), geografija (2), istorija (1), karyba (2), menai (11), lingvistika (1), tekstilė (3), ūkis (1), zoologija (9), kita (9). Taigi galima teigti, kad didžiausia ispanų kultūros įtaka yra pastebima menų ir zoologijos srityje;
- 5) **atsiradimo kalboje laikas**. Skirstant ispanizmus pagal atsiradimo kalboje laiką, kyla sunkumų – nustatyti tikslią datą yra itin sunku. Žodynuose nėra pateikiama preliminarinė pirmą kartą kalboje pavartoto žodžio data, o neseniai sukurtame VDU tekstyne (kuriamas nuo 1992 m.), nurodoma data negali būti tiksli. Reikia pastebėti ir tai, kad ne visi ispanizmai yra įtraukti į TŽŽ, DLKŽ ir VDU tekstyną. Dėl šios priežasties nuspręsta tyrime pateikti tik datą iš tekstyno. Tai tik dar kartą patvirtina teiginį, kad apie ispanizmus lietuvių kalboje dar trūksta mokslinių tyrimų;
- 6) **vartojimo dažnumas**. Pagal žodžio pavartojimo VDU tekstyne dažnumą skoliniai suskirstyti į:
 - a) beveik visai nevartojamus (0–10 kartų) – 12 žodžių,
 - b) retai vartojamus (11–50 kartų) – 22 žodžiai,
 - c) vidutiniškai vartojamus (51–100 kartų) – 8 žodžiai,
 - d) dažnai vartojamus (101–200 kartų) – 9 žodžiai,
 - e) labai dažnai vartojamus (200 ir daugiau kartų) – 3 žodžiai.

Tai leidžia teigti, kad ispanizmų vartojimo poreikis ir prisitaikymo lietuvių kalboje lygis yra labai skirtingi.

Išvados

Išanalizavus skolinimosi reiškinį, ištyrus ispanų kalbos skolinių lietuvių kalboje padėtį, surinkus ir išanalizavus dažniau vartojamus ispanų kalbos skolinius bei sudarius jų sąvadą, galima prieita prie tokių išvadų:

1. dabartiniame lietuvių kalbos moksle klasifikuojant skolintinę leksiką pagal skirtingus kriterijus, taikoma daug įvairių sistemų, kurios neretai persipina. Deja, kartais šis nepamatuotas sudėtingumas sunkina skolinių tyrimus, paskatina kontraversiškus teiginius;
2. palyginus su kitomis Vakarų Europos kalbomis, lietuvių kalboje vartojama labai daug sąvokų, įvardijančių skolintinę leksiką. Nors tai rodo kalbos leksikos turtingumą ir siekį kuo tiksliau įvardyti svetimus žodžius lietuvių kalboje, ši terminų gausa įneša nemažai painiavos ir trikdo vartotoją. Straipsnyje prieinama prie nuomonės, kad nešališka sąvoka skolintinės leksikos įvardijimui – *skolinys*, ji ir buvo vartojama tyrime, ji objektyviausiai apibūdina šiuos leksikos vienetų ir atitinka kitose kalbose vartojamus terminus;

3. atrinkus dažniausiai vartojamus ispanizmus ir sudarius jų sąvadą, galima pažymėti, kad ne visi teiktini ispaniški skoliniai yra įtraukti į *Dabartinės lietuvių kalbos žodyną*. Tai liudija gan neapibrėžtą ispanizmų padėtį lietuvių kalboje: dėl silpnos šių kalbų istorinės sąveikos, menkų istorinių kontaktų tarp šalių, lietuvių kalbotyroje iki šiol nėra susiklosčiusių ispaniškos kilmės žodžių tyrimų ir aprašymo tradicijų;
4. išanalizavus, susisteminus ir suklasifikavus skolinius, matyti, jog ispanizmai vartojami daugelyje sričių, tačiau daugiausia jų randama meno ir zoologijos sferose. Lietuvių kalboje ispanizmai yra kalbos vartotojų pripažinti, vartojami tiesiogine savo reikšme kasdienėje ir mokslinėje kalboje, bet jų vartojimo dažnis nėra itin didelis.

Šaltiniai

- VAITKEVIČIŪTĖ, V., 1999. *Tarptautinių žodžių žodynas A–K*. Vilnius: Žodynas.
- VAITKEVIČIŪTĖ, V., 2000. *Tarptautinių žodžių žodynas L–Ž*. Vilnius: Žodynas.
- KEINYS, S., BILKIS, L., PAULASKAS, J., VITKAUSKAS, V., 2006. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga per internetą: <http://dz.lki.lt> [žiūrėta: 2014 04 28].
- Kompiuterinės lingvistikos centras. *Vytauto Didžiojo universiteto tekstynas*. Prieiga per internetą: <http://tekstynas.vdu.lt> [žiūrėta 2014 04 28].

Literatūros sąrašas

- DANTIER, B., 2003. La langue entre lexicographie et linguistique: Introduction à la Préface au Dictionnaire de la langue française d'Émile Littré, 1er juin, <http://classiques.uqac.ca>.
- DE MAURO, T., 2006. Dove nascono i neologismi. In: *Dizionario di parole del futuro*. Bari-Roma: Laterza.
- GINZBURG, R., S., GINZBURG, S., S. and others, 1979. *A course in modern english lexicology*. Moscow: Vysšaja skola.
- LANZA, S., 2009. *Italų kilmės žodžiai (italizmai) ir jų adaptacija lietuvių kalboje*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- LOUBIER, Ch., 2011. *De l'usage de l'emprunt linguistique*. Montréal: Office québécois de la langue française.
- NIKLAS-SALMINEN, A., 1997. *La lexicologie*. Paris : Arman Collin.
- PAUL, H., 1920. *Prinzipien der Sprachgeschichte*, 5th ed. Tübingen: Niemeyer
- PRUVOST, J., 2009. *La langue française : une longue histoire riche d'emprunts*. Prieiga per internetą: <http://www.google.lt/url>.
- PUPKIS, A., 2005. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- RUDAITIENĖ, V., VITKAUSKAS, V., 1998. *Vakarų kalbų naujieji skoliniai*. Vilnius: Enciklopedija.
- URBUTIS, V., 2007. *Lietuvių kalbos išdavystė*. Vilnius: Margi raštai.
- URBUTIS, V., 1978. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslas.
- VAICEKAUSKIENĖ, L., 2007. *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai. Kalbos politika ir vartosena*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- REY, A., 2007. *L'amour du français. Contre les puristes et autres censeurs de la langue*. Paris : Denoël.

Danguolė Melnikienė

Vniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: dvikalbė ir vienakalbė metaleksikografija, leksikologija

Neringa Dovydaitytė

Vniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: leksikologija

ISPANŲ KALBOS SKOLINIAI LIETUVIŲ KALBOJE**Santrauka**

Kiekviena etninė kalba turi daugiau ar mažiau skolinių, tad jau XX a. pradžioje Hermannas Paulis sukuria pirmąją sistemą, mėginančią juos suklasifikuoti. Nors per pastarąjį šimtmetį buvo nuolatos bandoma surasti geriausią ir aiškiausią skolinių klasifikacijos schemą, nesunku pastebėti, kad įvairių mokslininkų pateikiami sisteminiai jų kriterijai yra labai panašūs ir persipinantys. Dėl to neretai susiduriama su sunkumais, bandant priskirti vieną ar kitą žodį kuriai nors konkrečiai skolinių kategorijai. Ne mažiau neaiškumų kyla dėl skolinius įvardijančių terminų. Antai lietuvių kalboje greta sąvokos „skoliny“, vartojamos ir tokios kaip „svetimžodis“, „svetimybė“, „vertinys“, „barbarizmas“. Viena vertus, šitokia terminų gausa liudija kalbos turtingumą ir jos leksines galimybes bei padeda tiksliau apibūdinti skolinius. Kita vertus, ji įneša nemažai painiavos ir subjektyvumo, vertinant lingvistinius reiškinius.

Šiame straipsnyje buvo surinkti dažniausiai lietuvių kalboje vartojami ispanų kalbos skoliniai (ispanizmai) ir, juos susisteminus ir suklasifikavus į skirtingas grupes, sudarytas jų sąvadas. Darbe taip pat buvo aptarta gausi terminija, vartojama šiuolaikinėje lietuvių kalboje svetimos kilmės žodžiams apibūdinti bei pagrįsta nuostata, kodėl straipsnyje buvo pasirinktas „skolinio“ terminas.

Parengtas ispanų kalbos skolinių sąvadas rodo, kad lietuvių kalboje ispanizmai priklauso labai skirtingoms sritims ir pasižymi skirtingomis vartosenos galimybėmis. Daugiausiai ispanizmų yra rasta meno ir zoologijos srityse, taip pat jų pasitaiko botanikos, chemijos, ekonomikos srityse. Nors šie skoliniai iš ispanų kalbos įsitvirtinę vartosenoje, ne visi jie yra įtraukti į *Dabartinės lietuvių kalbos žodyną*, tarptautinių žodžių žodynus bei Lietuvių kalbos tekstyną.

Nors nedidelis tiesioginių ir netiesioginių ispanų skolinių kiekis lietuvių kalboje rodo gan silpną šių dviejų kultūrų sąveiką, tai nesumenkina jų, kaip neatsiejamų lietuvių kalbos žodyno dalies, reikšmingumo. Taigi ispanizmų tyrimas neabejotinai išlieka viena iš svarbių ir aktualių lietuvių kalbotyros problemų.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: skoliniai ir jų klasifikacija, ispanizmų sąvadas.

Danguolė Melnikienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: bilingual and monolingual lexicography

Neringa Dovydaitytė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: lexicology

Summary

Every ethnic language has a greater or smaller number of borrowings. The first endeavour to classify loanwords by H. Paul are observed at the beginning of 20th century. Although, in the last century, effort has been made to find a good and clear loanword classification scheme, it is noticed

that systematisation criteria presented by various researches are very similar and intertwining. Therefore, any attempts to classify such words in certain categories are frequently confronted with difficulties. A similar phenomenon is noticed in a variety of terms used to refer to loanwords. In the Lithuanian language, along with the term “loanword” such terms as “borrowing”, “alien-word”, “calque”, “barbarism” can also be found. On the one hand, such great number of different terms demonstrates the richness of the language and its lexical potentiality and helps to describe loanwords more specifically. On the other hand, this introduces confusion and subjectivity into the analysis of linguistic phenomena.

The goal of this paper was to collect commonly used Spanish language borrowings (hispanisms) in Lithuanian language, systematize as well as classify them into different categories, and create a list. In the article, a deeper look was taken into today's terminology used to describe loanwords in the contemporary Lithuanian, as well as to justify the choice of the term “loanword”.

The list produced by the research shows that hispanisms belong to different areas and have different usage possibilities. The great majority of borrowings are used in art and zoology, but they are also found in such areas as botany, chemistry, economy. But, despite the fact that these words are used in the natural language, not all of them are included in the Contemporary Lithuanian Language Dictionary or international scientific dictionaries, not all of them can be found in Lithuanian language corpora either.

A small amount of direct and indirect Spanish language borrowings used in the Lithuanian language suggests considerable cultural differences and a weak historical interaction between the two societies. The absence of sufficient information about Spanish language borrowings in the Lithuanian language as well as the lack of scientific research in this field shows that this is an area which may offer researchers interesting and important discoveries.

KEY WORDS: loanwords and their classification, list of hispanisms.

Įteikta 2014 metų liepos 15 d.